

Eski Yunan Tarihine Giriş: 3. Dersin Metni

13 Eylül 2007

1. Bölüm : Homeros Destanlarının Önemi

Bugün Karanlık Çağ ve Homeros hakkında konuşacağız. Okumalarda, üzerinde düşünülmesi gereken konular arasında şunlar vardı: Homeros'un şiirlerinde bahsettiği dünya gerçekten var mıydı? Bu dünya Tunç Devri Mikenlerin dünyası mıydı? Yoksa bu dünya Tunç Devri'ni izleyen Karanlık Çağ'ın dünyası mıydı? Yoksa bu dünya Homeros'un kendi yaşadığı döneme ait, yani Arkaik ve sonrasında da Klasik dönemleri, *polis* olarak ortaya çıkacak kentlerin doğuşunu mu temsil etmekteydi? Aslında anlamamız gereken konu budur. Tabii bir de Homeros'un yazdıklarının ne kadarı gerçeği yansıtmakta, bir de bu var söz konusu olan... Eğer bu sorunun cevabı gerçekten 'hayır' ise ben ve benim gibi düşünen birçok insan hayal kırıklığına uğrayacaktır. Çünkü birçoğumuz, Tunç Devri ve *polis*lerin ortaya çıktığı dönemler arasındaki gelişimi ancak Homeros'u anlayarak çözümleyeceğimizi düşünmekteyiz.

Bu konu birçok araştırmacı tarafından oldukça çok önemsendiğinden, üzerinde düşünülmesi gerektiğini düşünmekteyim. Onun için, size bu konuyla ilgili fikir farklılıklarını sunmaya çalışacağım. Örneğin Moses Finley bu konu hakkında şu sözleri söylemiştir: "Eğer Odysseus'un dönemini, kahramanları anlatan epik hikâyelerin dönemi olarak algılayacaksak, karşılaştırmalar yapılarak MÖ. 10. ve 9. yüzyıla tarihlenmemiz gerekecektir; yani bu dönem Karanlık Çağ olarak adlandırdığımız döneme denk geliyor olmalı." Anthony Andrews ise, "Epik geleneğindeki Troia ile bağlantılı olan ordu betimlerini aslında Miken döneminden sonra, Anadolu kıyılarını kolonize eden ve idealize edilen kolonistlerden bazıları olarak algılamak gerekmektedir." Onun anlattıklarına bakılırsa bu olaylar Miken dünyasının yıkılışından kısa süre sonra olmuş olmalıydı, yani Finley'in bahsettiği dönemden yüzyıl kadar bir zaman önce...

Anthony Snodgrass, "Ben, Homeros'un toplumunun, aslında tarihi olmayan bir toplum olduğu fikrini ortaya koymak istiyorum" der. Kendisi, bu toplumla bağlantılı olan veri eksikliğine dikkat çeker. Ian Morris de şöyle yazmakta: "Olasılıklara baktığımızda şiirlerde bahsedilen toplumların aslında M.Ö. 8. yüzyıl Yunan toplumlarıyla bağlantılı olmaları olasılığı ağır basmaktadır." Yani Morris, Homeros'u konuştuğumuz dönemin son zamanlarına, tarihlenmekte, bu da *polis*in, yani şehirlerin oluşmaya başladığı döneme denk düşer. Straus da diyor ki: "Şöyle bir ironi var: Homeros ne kadar abartıyorsa o kadar otantik bir Tunç Devri'ni yansıtıyor olmalı." Peki biz ne düşünmeliyiz? Bu farklı fikirleri savunanların hepsi önemli araştırmacılarıdır. Ancak birçok tarihçi ve arkeologun aslında benzer fikirlere sahip olmaları bu düşüncelerin doğru olduğunu göstermez. Yine de bu fikirler aynı sayıda insan tarafından paylaşılmaz. Yine de Finley aslında genel olarak orta karar ve birçok insanın hemfikir olduğu bir

senaryoyu savunmaktadır. Diğer fikirler ise, Finley'inkini orta nokta olarak alırsak, onun ortaya koyduklarının ya aynısı olarak, ya da öbür tarafına düşmektedirler.

Benim sizlere söyleyeceğim araştırmacıların ortak görüşünü yansıtanıdır. Bence bu fikir aslında diğerlerinden daha sağlam bilgilerle desteklenmektedir. Ayrıca bu prehistorik dönemler hakkında bilgimiz o kadar az ki, bu dönemlere ancak açık fikirle ve alçakgönüllü bir bakış açısıyla yaklaşmalıyız. Neredeyse her şey bizim yargılarımızdan çıkarttığımız sonuçlara dayanmakta ve bilgiye dayalı kanıtların sayısı ise çok az. Bu uyarılarımı da göz önüne alarak, sizlere araştırmacıların çoğunluğunun ne düşünmekte olduğunu aktarmaya çalışacağım. İlk olarak, Karanlık Çağlar hakkında herhangi bir bilgi edinebilmek için elimizde ne tür malzeme olduğunu sorgulayalım. Daha önce de belirttiğim gibi Homeros'un destanları birçok kimsenin dayandığı temel bilgilerin esas kaynağıdır. İkinci olarak, Yunanlıların kendi tarihleri hakkında efsaneleri bulunur. Bunlar elimize çok daha geç döneme ait yazılı kaynaklardan geçmiş olsa da araştırmalarda mevcut kaynak olarak önem kazanırlar. Bununla bağlantılı olarak, "Bu kaynakları kullanmalı mıyız, ya da kullanıyorsak ne derecede dikkatli olmalıyız?" sorusunu sormalıyız.

Bundan sonra size söyleyeceklerimi yeterli derecede anlayabilmeniz için size bir şey itiraf etmem gerek. 18. yüzyılda Alman araştırmacıların Homeros'un destanlarıyla önce oldukça dikkatli olarak, sonra da şüpheyile ilgilenmeye başlamasından sonra, bu destanların aslında bir yazara, yani Homeros'a ait olmayabileceği, hatta onun tarafından dahi yazılmış olamayabileceği fikri ortaya atılır. Homeros'un bütünlüğü sorunu Klasikçileri yaklaşık 100 yıl boyunca çıldırtacak bir sorun olacaktır; bazıları tarafından erken ve geç olabilecek öğeler ayıklanmaya kalkışılır. 19. yüzyılın başlarından itibaren bu destanlar üzerine ilk defa eleştirel araştırma ve yöntemlere dayanarak tarihi bir bakış açısından incelemeler yapılmaya başlandı. Daha sonra antik dönemlere ait hikâyelerin doğruluğu eğer başka bir veriyle doğrulanmıyorsa reddedildi.

Verilere kuşkuyla bakacak olursak, bakış açılarının zaman içinde nasıl değiştiğini görebiliriz; örneğin 18. yüzyılın sonlarında doğru Antik Yunan hakkında yazan bir İngiliz'in, bu erken dönemler konusunda destanlara dayanarak bunları nasıl güvenilir bir veri olarak algıladığını görürüz. 19. yüzyılın ortalarında doğru, Antik Yunan tarihçisi İngiliz George Grote'un yazılarına bakarsak, onun tarihini M.Ö. 776'da başlayan Olimpiyatlarla başlattığını görürüz. Önce destanlardan bahsettiğini, sonra bunları bir kenara bırakarak, bunların sadece destan yani hikâye olduğunu ortaya koyarak, - artık tarihten bahsedelim- diyerek, M.Ö. 8. yüzyılda tarihi başlattığını görmekteyiz. Bu da eleştirel bir bakış açısının, yani, "Herhangi bir şeyin kanıtlanana kadar kabullenilemeyeceği" kavramının ortaya çıkmış olduğunu gösterir. Bunun tam karşısında da benim gibi inanılmaz saf tarihçiler yer alır. Benim bakış açım şöyle: Ben inanamayacağım kadar saçma olana kadar Yunan ve Latince tüm kaynaklara inanmayı yeğlerim. İnanmamı engelleyen olgular şunlardır: Birisi kendi içinde çelişkiler içeren kavramlara sahip ise, ya da tamamen olanaksız veya birbirine aykırı şeyler oluşturmakta, yani aynı zamanda doğru olamayacak şeyler içermekte ise, bu durumlarda antik

kaynaklardan vazgeçerim. Aksi takdirde kaynaklara, onların doğru olmadığına ikna olana kadar ben onlara inanırım.

Bu bakış açısının çok saf olduğunu düşünebilirsiniz. Bir meslektaşım bu açıyı çok güzel ifade etti. Bu arkadaşım benim bahsettiğim şeyleri avanakça olarak görülebilecek bu bakış açısını “bilimsel parametrelerde yüksek saflık” olarak adlandırır. Başlangıçta hiç birimiz bir şey bilmeyiz ve safız. Her şeye inanabiliriz. İnsan üniversite eğitimi aldıkça hiç bir şeye inanmamaya başlar. Bundan sonra akıllanmaya başlayarak ve yüksek saflığa erişmeye başlar. İnsan bu durumda kanıtlanması mümkün olmasa da bazı şeylere inanmaya başlar. Haberiniz olsun, ben yüksek saflığa inanan bir insanım. Bu durumda destanları aslında tarihin sofistike öğelerinden farklı ele almak gerektiğini düşünürüm. Bunların gerçeklerden ortaya çıkan, ama aynı zamanda gerçeklerin deforme edilmiş, yanlış algılanarak yanlış kullanılmış halleri olduğunu düşünmekteyim. Bunları bir kenara itip kendinize, “Bunun daha fazla üzerinde olan inanılır bir şey olabilir mi?” sorusunu sormamak bana sorumsuzluk gibi geliyor.

Şimdi bu bakış açısı hakkında birkaç savunucu noktaya değinmek istiyorum. Öğrencilere her zaman şu soruyu sorarım, “Eğer elimizde hiç bir yazılı kaynak olmasaydı, hiç bir gazete, hiç bir günlük... Amerika’da 18. yüzyılın sonlarında ne olduğu hakkında hiç bir bilgi sahibi olabilir miydik?” Gerçekten neler olduğu hakkında bir şey bilebilir miydik? Tabi ki evet. İngiltere’ye karşı bir devrim olduğunu bilirdik. Eminim ki Fransızların bu devrimde yardım ettiğini bilirdik. George Washington’un savaşlardaki orduları yöneten lider olduğunu bilirdik. Bunlar kolay. Bunları anlamamaya olanak yok, ama bundan sonra varsayım üretmeye başladıkça her şey daha ilginç olmaya başlıyor. George Washington’un Rappahannock Nehri üzerinden gümüş bir dolar attığını bilmez, dolayısıyla bu hikâyeyi doğru olarak algılayamazdık. Bize Washington’un çok doğru bir insan olduğu ve babasına bir kiraz ağacını kestiğini söylediğinde bunun hikâye olduğunu düşünürdük, ama bu da bize söylenmiş olurdu. Yine de aslı olan birçok hikâyeye bize ulaşırdı. Zor olan, bu hikâyeler arasında hangisinin doğru olduğuna karar verip onu seçip çıkartabilmek, gerçeklerin nerede saklı olduğunu bulabilmek. Bu hiç bir zaman kolay değildir ve biz hiç bir zaman kesin emin olamayacağız. Ben aslında burada bundan bahsediyorum.

Sonuç olarak, kuşkucu kişilerin kuşkuyla karşılamayacağı herhangi bir kaynak da bulunmadığını vurgulamak gerekir. Bu durumda arkeolojiden bahsediyorum, yani somut verilerin bulunması, çalışılması ve araştırılmasından, yani yazılı olmayan, insanların içinde yaşadığı alanların kalıntılarında, kullandıkları şeylerden falan bahsediyorum. Aslında güzel olan bunlara erişebiliyor olmamız. Bunlar yansız verilerdir. Yani aslında hepsi birer belgedir. Birilerinin betimlediği şeyler değil, ama yine de bu verilere arkeologların istediği derecede güvenmemek gerekir; çünkü bunlar ancak insan tarafından betimlenip anlam yüklenerek tarihlenince, anlaşılmaya çalışınca, ne işe yaradığı sorgulanınca, kimin getirdiği ve bıraktığı araştırılınca değer kazanır. Bütün bu sorgular araştırmalar sırasında bir sürü bilgi ışığında anlamlı olur. Dolayısıyla bu nesnel yöntem dahi oldukça çok spekülasyon içermektedir. Biz de bunu kullanmak

durumundayız, ama dikkatli olarak... Ben her şeyde olduğu gibi, bunun da altını çizmek istiyorum. Yine de önceki dönemleri çalışmak için bunun çok önemli bir bakış açısı olduğunu bugünden belirtmek gerekir.

2. Bölüm: Homeros Destanlarında Betimlenen Toplum

Destanların ne denli önemli olduğunu vurgulamıştık. Bunların neler olduğunu ve haklarında ne bildiğimizi düşünmek gerek. İlyada ve Odyssea'nın yazıya döküldükleri dönemden itibaren Batı Dünyası tarafından bunların bilindiğini ve okunduğunu da vurgulamıştık. Yani bunlar bilinmekteydi ve bilenler tarafından önemsenmekteydi. Geçen derste Schliemann'ın kazılarında bahsetmiştik. Bu kazılar her şeyi değiştirdi. Homeros'a kuşkuyla bakan 19. yüzyıl Avrupalı bilim adamları Troia ve Mykenai'nin varlığının kanıtlanması karşısında ne diyeceklerini bilemediler. Artık bu destansal hikâyeler tamamen uydurma olamazdı ve bu durum tarihte yeni bir dönemin başlangıcını vurgulamaktaydı. Burada geçen ders söylediklerimi yinelemek istiyorum. Homeros'un söyledikleri ve bulgular arasında artık bağlantılar olduğu anlaşılmaktaydı. Sarayların onun betimlediği saraylar olduğu görülmekteydi. Onun yaşadığı dünyada demir değil tunç, alet ve silah yapımında kullanılmaktaydı. Bu da Mykenai'deki bol sayıdaki tunç buluntular tarafından onaylanmıştı.

Zaman zaman ilginç ufak tefek sorunların ortaya çıkmış olduğunu görüyoruz. Bunların bir tanesinin savaş için kullanılan at arabalarıyla bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Homeros'un kahramanlarının savaş arabalarını kullandığını biliyoruz. Aynı zamanda savaş arabalarının Tunç Devri'nde de Akdeniz bölgesinde kullanılmış olduğunu bilmekteyiz. Bunu gösteren kanıtlar, Mısır'dan, Anadolu'dan ve hatta Dicle ve Fırat havzalarından ele geçmiş olmalarından dolayı, yazılarında Homeros bir konuda daha doğru bilgi kullandığı anlaşılır: Atlı arabalar savaşlarda kullanılıyordu. Bir analogi yaparsak, sanki günümüzün tankları gibiydi bunlar diyebiliriz. Önemli bir savaş taktiği olarak, tıpkı tanklar gibi savaş arabaları saldırı halindeki piyade kuvvetlerini yararlı muharebe kazanabilirlerdi ve hakikaten Tunç Devri'nde savaş arabalarının bu amaçla kullanıldığını görmekteyiz. Sıra sıra dizilmiş piyadelerin üstüne yollanan savaş arabalarını görünce askerler paniğe kapılarak sıralarını bozabiliyorlardı ve bu şanstı yararlanan karşı güçler de açılan boşluklardan saldırarak düşman güçlerini darmadağın etme şansını yakalayabiliyorlardı. Homeros'un kahramanları savaş arabalarıyla neler yapmışlardı? Bunları birer taksi gibi kullanmışlardı. Akhilleus, Patroklos veya her kim ise savaş arabasını araba gibi kullanıyordu. Gemilerinden veya kampları gibi yerlerden savaş alanlarına gidiyorlardı. Yolda yanlarına füze işlevi görebilecek bir şey, mesela bir mızrak alıp düşman yanından geçerken bunu onlara fırlatıyorlardı. Bu arabayı sürmesini saldırı olarak kabul edebiliriz. Savaş alanına geldikleri zaman ise arabadan atlayarak şahsen savaşa katılıyorlardı.

Buradan anlayacağımız, Miken dönemlerindeki bu savaş tekniği belleklere kazınarak, Homeros'un şiirsel anlatıları ile günümüze dek ulaştığıdır; yani aslında Miken döneminin

izlerini de taşımaktadır. Ancak savaş arabalarının aslında nasıl kullanıldığının unutulduğunu fark etmekteyiz. Dolayısıyla şair kendi kendine, “Ben at arabasını nasıl kullanırdım?” diye sorup, atlı arabayı savaş ortamında hiç görmemiş biri olarak, kendince bir betimi uygun görmüş olmalıydı. Özellikle Finley şiirsel betimlerinin bu bakış açısıyla yorumlanması gerektiğini savunmuştur. Yani bu betimler gerçeğe özgü, bellekte kalmış anıların kalıntılarıydı, bazıları Miken dönemine dek uzanmaktaydı, ama bunlarda yanlışlıklar, hatalar olabilirdi... Bunların arasında Mikenler ile bağlantılı olmayan bir sürü de ayrıntı yer alır. Bu açıdan bakarsak, Homeros’un dünyası çoğunlukla M.Ö. 10. ve 9. yüzyıllardaki olayları yansıtıyor olduğudur.

Kendisi üzerinde durmasa da, şu konuya dikkat etmeliyiz. Birçok bilim adamı bu şiirlerdeki Miken ayrıntılarının zenginliğini kabullenmekte çekinceli davranır, ancak şu da gerçektir ki Miken yerleşimlerinde bulunmuş birçok elle tutulur kalıntı aslında Homeros’un betimlerine tamamen uymaktadır. Bence bundan da daha ileri gitmek mümkün. İlyada’nın ikinci kitabının “Gemi Katalogu” olarak adlandırılan kısmında şair Yunan topraklarından Troia’ya tam kaç tane geminin geldiğini ve hatta bunların kaçının hangi şehirden geldiğinin altını çiziyor. Bu gemi katalogunda şehir isimleri sıralanmıştır ve bu isimlerin gerçek olduğunu, yani Miken dönemine tarihlenebileceklerini bilmekteyiz. Ve hatta bunların bazılarının Miken döneminde varken, ancak sonra yok olduklarını da bilmekteyiz. Dolayısıyla, eğer o dönemde de yaşanmamış olunmasaydı Miken dönemine tarihlenen bu şehirlerin varlığı bilinemezdi. Bazı şehirler tamamen yok olmuşlardır, ama isimlerini gemi kataloğundan biliyoruz. Bence bu gemi kataloğunun Miken dönemine dek uzanmış olması dışında başka bir açıklama getirmek bu duruma mümkün değildir.

Homeros’un şiirlerinde bulunan bazı farklılıklar da aslında çok aydınlatıcıdır; bunlar gerçekte Miken dönemini ve Miken dünyasının yıkılışından sonraki dönemi yansıtmaktadır. Örneğin, - antropologlar ve arkeologlar bu konuya bayılırlar - kültürler arasındaki fark, toplumların ölülerine ne yaptıklarından ortaya çıkar. Mykenai’da ne yapıldığı belliydi, çoğumuzun halen yaptığı gibi, onların ölülerini gömdüklerini bilmekteyiz. Ölüer kuyu mezarların oluşturduğu çember oluşturarak özel bir alanda gömülmekteydi. Çok önemli kişiler için arı kovanı formunda kocaman mezarlar yapılmıştı. Yerleşimlerin dışında, kırsal alanlarda dahi mezarlardan gömü kalıntıları, kemikler ele geçer. Ancak Homeros’un dünyasındaki Yunan toplumları bunu yapmıyordu. Homeros’un dünyasındaki Yunanlılar ölülerini yakıyordu. Hatırlarsanız İlyada önemli kişilerin cesetlerinin yakılmasıyla sonlanır. Yani burada çok önemli bir ayrıntı gizlidir. Bu da Miken geleneğinin belleklerden silindiğini ve bu dönemdekilerin bizimki gibi mezarları görmediklerini altı çizilidir. Homeros’un şiirlerini yazanlar, yani bu destanlara Miken döneminden sonra katkıda bulunan şairler her kim ise, Miken yerleşimlerini hiç görmemişlerdir. Çünkü yerleşimler artık tamamen toprak altında kalmışlardı.

Aynı zamanda, Homeros’un destanlarında Miken döneminden sonra Yunan dünyasında kullanılmış olan silahlarla Mikenlerin kullandıkları arasında farklar olduğunu da görmekteyiz. Üzgünüm ama Homeros’un betimlediği silahlar toprak altından çıkanlarla

hiç bir şekilde bağdaşmaz. Bu durum hakkında önemli bir ayrıntı daha vardır. Mikenlerin en azından küçük bir azınlığın okuma yazma bildiğini, Linear B olarak adlandırdığımız ve okuyabildiğimiz yazıtlardan biliyoruz. Homeros'un destanlarında bu nitelikte bir yazı geleneğine hiç bir şekilde rastlanmaz. Bir tek kere, destanlarda belki bir karakterin okuma yazma bildiğine değiniliyor olsa da, betimlenen toplumun aslında cahil olduğunu ve bunun da Miken toplumu ve Homeros'un dünyası arasındaki önemli farklılıklardan birisini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bundan başka, eğer Homeros'un krallarına bakarsanız, nasıl yaşadıklarına, ne yaptıklarına, eşlerinin ne yaptığına, diğer asilzadelere nasıl davrandıklarına bakarsanız, onların aslında kudretsiz olduklarını, güçlerinin kısa dönemli olduğunu, Miken krallarına oranla çok daha fakir olduklarını, Miken yerleşimlerinden bildiğimiz yapılardan ve yaşamlarından çok farklı olduklarını algılamak oldukça kolaydır.

Daha önceden anımsarsanız bir tapınak yapısını veya bir arı kovanı şeklindeki mezarın yaptırılabilmesi için ne kadar zengin olmak gerektiğinden bahsetmiştim. Oldukça kudretli olmak gerekiyordu, çünkü bu tür binaların hem yapımı çok uzun sürüyordu, hem de inanılmaz bir insan gücüne gereksinim vardı, bir de tabii muhteşem bir zenginliğe... Elimizde Homeros'un yazıtlarında bu denli zenginliğe veya güce sahip kimseden bahsedildiğine dair bir veri yok. Homeros'un yazıtlarındaki kraliçeler yani kahramanların eşlerinin boş zamanlarını, hatta tüm zamanlarını iki yerden birinde geçiriyorlardı: Bunlardan birisi yatak odası, diğeri ise dokuma tezgâhının başı. Bu bayanların devamlı kumaş dokuduğunu görmekteyiz. Bu kraliçeliğe layık olabilir mi? Miken kraliçelerinin bunu yapmadığını düşünüyorum, ama ilginç olanı, Homeros'un kraliçelerinin bunu yapıyor olmaları. Bu durumda bu iki dünya arasındaki uyumsuzlukları nasıl anlatmamız gerekmektedir? Artık herkesin tartışmasız kabullenmiş olduğu açıklamaya bakarsak, bu sorunun cevabının destanların sözlü olarak oluşturulduğunda ve zaman içinde yayıldığında yattığını görebiliriz. Yazıya dökülmediğinden, Homeros'un şiirlerindeki ayrıntıların yüzyıllar boyunca ozanlar tarafından parça parça veya farklı yorumlarla ve yaratıcı bir devamlılıkla, kuşaktan kuşağa aktarıldığını görmekteyiz. Bugünkü dünyadan bildiğimiz şairlerle ve ozanlarla kıyaslırsak ciddi benzerliklerle karşılaşmakta olduğumuzu görebiliriz.

1920'lerden bir Harvard bilim adamı olan Millman Parry dağlarda, ücra köşelerde yaşamak üzere Yugoslavya'ya gidip orada hala halk ozanların bulunduğu toplumlarla yaşadı ve bu kişilerin hala upuzun destansal hikâyeler anlattıklarını gördü. Ama hiç birinin Homeros'ununki kadar uzun olmadığını vurgulamak gerekir. Bu kadar uzun olmasa da, ozanlar hikâyeleri dizeler şeklinde müzik eşliğinde dökürebiliyordu ve şairden şaire değişse de hikâyeleri tanımak gayet kolay oluyordu. Ancak her şair kendi marifetlerine göre bazı kısımları ekleyip çıkartabiliyor ya da değiştirebiliyordu. Bu da eğlencenin bir parçasıydı. Parry, Homeros'un şiirlerini dikkatle araştırarak bunların da aynı şekilde ortaya çıktığını gösterdi. Burada "ilmek, ilmek dikti" terimini kullanabiliriz, çünkü Antik Yunan dünyasında bu şiirleri ahenkle okuyan bunların yaratıcısı olan kişilere *rhapsodes* deniliyordu ve bu terim de aslında 'şarkıları ilmekle diken' anlamına gelmektedir. Bu durumda Miken döneminde birilerin bu destanları yaratmaya başladığını, nasıl

Yunanlıların Troia şehrine saldırdığını, bu kişilerin anlatmaya başlattığını anlayabiliriz. Yüzyıllar boyunca *rhapsodes* bu hikâyeleri tekrarladılar, ama aynı zamanda farklılaştırdılar, aydınlattılar, uzattılar ve değiştirdiler; daha iyi yapmaya çalıştılar, bazen de yeni şeyler eklediler. Bunlar 10. yüzyılda ortalıktaydı. Bazıları da 9. yüzyılda ve hatta bazıları da Homeros'un döneminde, yani 8. yüzyılda... Dolayısıyla elimizdeki de bu şekilde ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları bu şekilde açıklayabiliriz. Ve bu bakış açısından bu destansal şiirlerin oluşumunun yorumlanması gerektiğini vurgulayabiliriz.

Homeros'un destanındaki dünyanın aslında nasıl bir şey olduğuna bir bakalım. Daha şimdiden bu dünyanın aslında gerçek mi yoksa fantastik mi olduğunu sorgulamamıza gerek yok, ama bakalım canlandırmaya çalışırsak ortaya nasıl bir şey çıkacak. Burada şiirlerin sunduğu nitelikte, toplumun politik yapısını ele almak istiyorum. Daha önce de yanılmıyorsam bahsetmişim, zannedersen bahsetmişim ama yine burada vurgulamak gerekiyor bu kişileri: Troia'ya giden seferin başındaki önemli kişi, komutan diyebileceğimiz Agamemnon *wanax* adıyla anılmaktaydı. Birçok Yunan lehçesinde olduğu gibi kelimenin başındaki 'w' sesini atarsanız, bu kelime '*anax*' olur. Yanılmıyorsam destanlarda bir tek bu kişiye bu terimle hitap edilmekteydi. Ama başa bir sürü kişiye *basileus* terimi kullanılırdı; bunun çoğulu '*basileis*' dir ve genellikle 'kral' olarak dilimize çevrilir. Doğruya doğru. Mesela, Yunanlılar'ın Pers kralından bahsettiği tarihi dönemlerde, bu kralın gerçekten kral olduğunu, kudretinin niteliğini, her şekliyle krallara yaraşan bir kral olduğunu biliyoruz, bu kral için de '*basileus*' kullanılırdı. Ama Homeros'un yazıtlarında bahsi geçen *basileus* muhteşem Pers kralı kadar nitelikli değildi. Çok daha az nitelikliydi. Bu konuyu birazdan yine ele alacağız.

Linear B tabletlerine bakarsak Miken krallarının *wanax* olarak adlandırıldığını ve çoğulunun *wanakes* olduğunu görürüz. Homeros'un döneminde bu terminolojinin ya Agamemnon'a ya da tanrılara özgü olduğunu, ama hiç bir insanı betimlemek için kullanılmadığını görmekteyiz. Bu durum neden Agamemnon'un *wanax* olarak ayrıcalıklı bir konuma oturtulduğu sorusunu ortaya koymaktadır. O dönemdeki duruma bakarsak, Troia'nın istilasına birçok Miken-Yunan şehri katılmıştı ve bunların başına lider olarak Agamemnon seçilmişti, dolayısıyla geçici olarak da olsa *wanax* olarak hitap edilmesi uygun görülmüş olmalıydı. Eminim ki Troia savaşından sonra, Agamemnon karısıyla topraklarına döndüğünde artık hayatta bir dakika daha *wanax* olarak anılmayacak, bölgedeki diğer krallar gibi *basileus* olarak çağrılmaya devam edecekti. Daha önce de vurgulamıştım, Linear B yazıtlı tabletlerde *basileus*'un açıkca *wanax*'dan daha alt düzeyde olduğunu görmekteyiz. Bazı bilim adamlarının da ikna edici biçimde savunduğu gibi, belki de *basileus* köylerdeki kabile reisinden daha farklı ya da üstün bir konum değildi. Ama tarihi dönemlerde Yunan toplumuna bakacak olursak, karşılaştığımız liderlik biçiminin *wanakes* değil de daha çok, en azından geleneksel olarak, *basileus*'u andırır biçimde olması ilginçtir. Ama hiç bir *basileus* Miken kralları kadar saygın değildi ve tabii ki hiç birinin Agamemnon gibi özel güçlere sahip olmadığını görüyoruz. Yunan toplumunda hiç bir insana *wanax* olarak hitap edilmemişti, hitap edilemezdi.

Bir de Homeros'a baktığımızda kralların ne bir bürokratik sistemleri, ne de kâtipleri olduğunu görmekteyiz. Nasıl kâtipleri olabilirdi ki? Okuma yazmaları yoktu... Envanter tutamıyorlardı. Krallar, bizim standartlarımızdan bakarsak, gerçekten çok fakirdi. Boş zamanlarında, hatta her zaman, ne yapıyorlardı? Tarımla uğraşıyorlardı. Şahsen kendileri tarlada çalışıyor olmasalar da, denetliyorlardı; yakından ilgileniyorlardı. Yani bu krallar büyük arazi sahipleri olan ağalar gibiydi. Etkinliklerinden birisi buydu. Mykenai'daki büyük kralların bu tür işlerle uğraştığını düşünemeyiz bile. Emirlerindeki çeşitli işçiler bu işlerle uğraşırlardı. Bu kralların yaptığı işler arasında, daha da düşük bir düzeydeymiş gibi gözükse, çobanlık dahi vardı. Tabii koyun ve keçilerle otlaklara çıktıkları düşünülemez, ama hayvancılıkla da uğraşıyorlardı.

Bu kralların faaliyetleri arasında, diyebilirim ki, korsanlık da çok popülerdi. En azından bununla övünüyorlardı. Akhilleus, Allah'ım, ne kraldı o! 24 şehri ele geçirdi. Neden bir şehri kuşatmışlardır ki? İlyada ve Odysseia'da ellerinde ne var ne yoksa çalıp, çırpıp için; bunu gösteren birçok örnek elimizde var. Mesela Odysseia'da bir yabancıya rastlandığında ilk sorulanlar arasında, "Sen korsan mısın, Bey'im?" sorusu yer almaktadır. Cevap da genellikle şöyleydi, "Hayır hayır, ben korsan değilim" sanki, "Chicago'dan mı geliyorsunuz?" sorusunu yanıtlarmış gibi... Bu bir hakaret olarak algılanmıyordu. "Korsan değilim, ama olabilirim, tabii ki de. Herkes tarafından anlaşılır olsam da." Homeros'un Odysseia'da anlattığı gibi Odysseus da bu tip bir karakterdi. Kendisi Skeria adasında bulunan güzel bir şehir olan Phaiakia'ya geldiğinde Miken dünyasında olması gerektiği gibi burada müthiş bir saygıyla karşılanmıştı. Yemekten sonra eğlence sırasında genellikle yapıldığı gibi atletizm yarışmaları düzenleyerek, katılması için Odysseus'u da davet etmişlerdi. Odysseus'un cevabı, "Hayır hayır, ben çok perişan ve sefilim" olmuştur. Buna karşılık olarak, "Oh, o zaman sen bir tüccar olmalısın" yorumunu alır. Odysseus o zaman gerçekten alınmıştır. Odysseus gibi bir kral, *basileus*, bir tüccarla karıştırılmazdı. Bir korsan, tamam, ama bir tüccar, hayır.

Başka bir enteresan nokta da, Yunanlıların Miken sonrasındaki dönemlerde, yani Karanlık Çağ'daki mezarlarında bulunan gömüler hiç bir şekilde daha önceki ihtişamlı mezarlardaki zenginlikle karşılaştırılmaz. Bu gömülerdeki asiller diğer ölülerden farklı değildi. Mezar hediyelerine bakarsak, zenginlerle diğerleri arasında bir eşitlik söz konusuydu. Ne bir ayırım, ne de fazla bir zenginlik ele geçmiştir. Asillerin mezarlarındaki buluntuları ciddi bir monarşi içermeyen, çok daha fakir bir dünyayla karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Bunlardan Homeros'un dünyasındaki krallarının, kralların toplumdaki rollerinin, zenginliklerinin, kudretlerinin, toplumdaki konumlarının bildiğimiz Mikenlerden gelmediği hakkında önemli bilgiler edinmiş oluruz. Gerçeklere dayanan bir betim söz konusuysa, bu da Miken döneminden sonraki döneme, yani Karanlık Çağlar'a ait olmalıydı.

3. Bölüm : Politik Yapı

Ayrıca Homeros İlyada ve Odysseia'da her toplumun politik yapısını gösteren bir tablo

çizer. İlyada ve Odysseia arasında önemli bir fark daha vardır: İlyada tamamen Troia’da geçmekteydi. Buradaki asilzadelerin, kralların, kahramanların hiç birisi kendi şehrinde kendi şehrinin kontrol ediyor olarak görünmüyordu. Bunlar başka bir liderin altında görev yapmaktaydı, dolayısıyla bu şahısların birbirlerine gösterdikleri davranış biçimi beklenilenden farklıydı. Odysseia’da ise, Odysseus Ithaka’dayken gördüğümüz ve beklediğimiz nitelikte betimlenmiş. Bu farklılık aslında çok önemli bir unsurdur. Yunan dünyasına göre tipik olmayan bir yer olan Troia’da dahi evler gibi aynı kurumların ve aynı ilişkilerin varlığını görmekteyiz, ama yine de farklılıklar hakkında dikkatli olmalıyız. Bundan ne demek istiyorum? Kararlar nasıl veriliyordu? Acaba kral sadece, “Yapın” dedikten sonra istedikleri hemen halloluyor muydu? Hiç de böyle olmuyordu. Kralın özel güçleri vardı. İlyada’da Agamemnon lider olarak meclisi toplantıya çağırabiliyordu, yani konseyi demeliyim, ancak toplantıya çağırarak sadece Agamemnon’a özgü bir ayrıcalık değildi. Herhangi bir asil, “Konsey toplantısı yapmamız gerek” dediği zaman herkes toplantıya çağırılabilir ve istenilen istenildiği gibi tartışılabilir.

Konsey asillere, yani *basileus* olarak adlandırılan asillere özgüydü. Sıradan askerler konsey toplantılarına katılamıyordu. Bu durum, dikkat etmemiz gereken noktalardan birisini oluşturur. Karanlık Çağlar’da sosyal ayırım, monarşi ve diğer herkes arasında değil de, aslında asiller ve sıradan insanlar arasından oluşmuştu. Bu hem politik olarak hem de diğer farklı alanlarda çok önemli bir ayrıntıdır. Ancak Homeros’un yazdıklarında, özellikle Troia’ya bakarsak, *basileus* olarak adlandırılmayan, ama savaşçıları da içeren konsey toplantılarının yapıldığını görmekteyiz. Ama evde, yani Yunan topraklarında, savaşacak yaştaki erkekler, toplumda en önemli, yani en baskın konumdaydı. Tabii ki de tüm Yunan tarihinde olduğu gibi, kadınlar politik hayatın tamamen dışında bırakılmıştı ve ben de bu konuyu burada bırakmayı uygun görüyorum. Aynı zamanda bir de yaş sınırı bulunmaktaydı. Bir savaşçı olabilmek için belirli bir yaşa gelmiş olmak gerekmekteydi. Bu yaşın tam ne olduğu bizim için açıklık kazanmış değil. Bu 18 de olabilirdi, 20 de... Ancak Atina’da klasik dönemde bu yaşın 20 olduğunu biliyoruz.

Şimdi, size bazı olayları hatırlatmak istiyorum, özellikle bu dönemin nasıl çalıştığını göstermek için... Anımsarsanız İlyada, Yunan toplumunun korkunç bir vebayla kırılmasından kaynaklanan bir kavgayla başlar. “Neler olduğunu anlamamız gerek” der herkes. Eğer böyle bir şey başlarına gelmişse, bunun nedenini kendilerine kızgın olan bir tanrı veya tanrılara bağlıyorlardı. Bu durumda, bir kâhin bulup, neler olduğunu anlaması için ikna etmişlerdi. Kâhin de sonunda Apollon’un kızmış olduğunu, bunun nedeninin de Agamemnon’un bir genç kızı babasından aldığını, kızın babasının da Apollon’un rahibi olduğunu öğrenmişti. Bu anlaşıldığında Yunanlıların en büyük, en cesur, en kuvvetli, en hızlı kahramanı Akhilleus araya girip der ki, “Bakın, neden genç kızı geri vermiyorsunuz? Böylece Apollon bizi öldürmeyi bırakır ve her şey yine yoluna girer.” Agamemnon Akhilleus’a çok kızar ve Edward G. Robbins’in söylediğine göre der ki, “Asla geri vermem. Burada patron benim.” Aranızdan kaçınız Edward G. Robbins’in adından haberdarsınız. Elinizi kaldırın. İyi, her yılın benim için daha fazla zorlaştığını hatırlattınız bana.

Akhilleus sonra söze başlar, Agamemnon’a kızgınlığını gösterir, güzelce azarlar ve onun

ne kadar budala olduğunu vurgular. Bu aslında çok önemli bir ayrıntıdır. Bir kişi bir kralla nasıl böyle konuşulabilirdi ki? Bunun yanıtı, ancak ikisinin de kral olmasının bu durumu olası kıldırdı. Bu durumda toplumun önemli bir sosyal kuralını çiğnemiş olmuyorsunuz, ama bu tabii ki sık karşılaşılan bir durum değildi, özellikle Agamemnon tüm krallar arasında lider konumuna gelmişse... Homeros onun için farklı bir terminoloji kullanmaktadır, *basileutatos*, yani kralların kralı, bu da onun farklı konumunu vurgular. Akhileus bu durumda yasadışı ya da aykırı bir şey yapıyor değil, ama bu normal bakış açısından baktığımızda aykırı olarak görülebilecek bir durum aslında. Agamemnon sonunda der ki, “Bu kızı geri vermem, ama bakın, eğer Troia’da alınmış başka bir kızı bana verirseniz, onu geri verebilirim, ancak bunu kabul ederim. Ben sizden bir genç kıza sahip olacağım, ama siz hiç bir şeye...” Gerçekten çok kızan Akhilleus iyice sinirlenerek, “Tamam, eğer bana böyle davranacaksan, silahlarımı alıp eve dönüyorum” der. Sonra gidip dokuz bölüm boyunca çadırında oturur. Bu durum savaş için çok önemli bir sorun oluşturacaktır.

Bu gelişmelerden aslında önemli kararların nasıl verildiğini anlayabiliyoruz, kendi ordularında dahi, krallar ve asiller arasında yapılan tartışmalar sonucunda nasıl alınıyordu kararlar. Bu durumda olduğu gibi en uç boyutlardaki durumlarda liderin kararına saygı gösterilir, söylediği yapıldı. Yunan topraklarında da tahminen, eğer bir anlaşmaya erişilememişse son sözü kral söylüyor olmalıydı. Aklımızda tutmamız gereken en önemli şey, aslında kralın herkese istediği gibi sözünü geçiriyor olmaması ve Agamemnon’un bu sefer sırasında konumundan dolayı farklı bir boyutta olduğudur. Bu hikâyelerden bir tanesidir.

Başka bir hikâye de, Ilyada’nın aynı bölümlerinde Agamemnon’un bu olaylardan kısa bir süre sonra savaşın onuncu yılında gördüğü düşle ilgilidir. Şehri dokuz yıldır ele geçirmeye çalışmaktaydılar. Durum bugünkü Irak gibiydi ve artık askerlere bıkkınlık gelmişti. Birçoğu, eğer şehir alınamıyorsa artık eve dönme konusunda hemfikirdi. Tam bu sırada Agamemnon bir düş görür. Düşte tanrı der ki, “Yapman gereken şey budur. Adamlarını canlandırmalısın, ancak onları canlandırdığında zafere ulaşabilirsiniz. Bunu da şöyle yapmalısın, ayağa kalk ve askerlerine Troia’yı hiç bir zaman alamayacaklarını söyle. En iyisi her şeyi toplayıp eve dönelim. Ancak o zaman sana diyecekler ki, ‘Hayır kralımız hayır, biz bunu yapamayız. Kalmamız gerek. Kendimizi toplayıp bir daha saldıracağız ve şehri alacağız.’” Buna karşın Agamemnon der ki, “Tamam o zaman” ve savaş için birlikleri toplar ve onlara bir konuşma yapar. Burada Homeros’u tekrarlamak isterdim. Ancak yanımda getirmedi; ama diyebilirim ki, birlikler homurdanmaya başlar ve kargaşa içinde gemilere doğru, bir an önce oralardan uzaklaşmak için, adeta yarıştılar.

Toplum hakkında bize oldukça çok bilgi veren ayrıntılara bakalım şimdi. Herkes gemilere doğru koşarken, aralarından Yunanlıların en hızlısı, en beceriklisi, en akıllısı olan Odysseus, birliklerin arasına karışıp birini yakalar, Homeros der ki, bir asili, yani bir *basileusu* yakalayınca, onu şöyle ikna etmeye çalışır: “Bakın bir hata yapıyorsunuz. Agamemnon’un oynadığı oyunu anlamıyorsunuz.” Odysseus’un anlattıkları üzerine, asil, “Tamam” der. Sıradan bir adam yakaladığında, Odysseus, “Seni budala, ait olduğun

yere geri dön” diyerek azarlar. Bu kabaca bir anlatım tabii, ama işte herkes birilerini yakalar ve geri döndürür, herkes döner ve otururlar. Aralarından bir adam çıkar. Homeros onu ordunun en çirkin adamı olarak betimler. Yani hakkında ne düşünmemiz gerektiğini anlarsınız. Adam başlarında Agamemnon olmak üzere bütün kralları aşağılayan bir konuşma yapar. Der ki, “Biz sıradan askerler olarak sabrımızı doldurduk, eve dönmek istiyoruz.” Buna karşın Odysseus çıkar ve elindeki asayla adamı dümdüz eder; sırtına vurur ve bıraktığı iz tüm ordu tarafından görülür. Adamın gözünden yaş gelir.

Kendimizi bu adam için kötü mü hissetmeliyiz? Homeros’un dizelerine göre, bir asker çıkar ve der ki, “Odysseus’un yaptıkları arasında en önemlisiydi bu, Thersites gibi koca ağızlı bir budalayı susturmak...” Theristes’in yaptığı yanlıştı ve tabii ki ne şair, ne de Odysseus onun önerisini beğenmişti, eh konuşmaya hakkı yoktu işte. Konsejde ya da herhangi bir toplantıda konuşma hakkı olan tek kişi *basileus*’tu. Sıradan bir asker olarak haddini aşmıştı. Ayağa kalkıp bir şey söylemek kültürlerinin ihlali anlamına gelmekteydi ve burada kültürel kurallar çok katıydı. Onlar emir alabilirdi ancak, ama asiller emir alamazdı. Aralarında tartışabilirlerdi ve bazen de tartışmaları kazanabilirlerdi. Yani buradaki anlatımda görülen, eksik de olsa, *basileus* olmasına karşın, hatta *anax*’ı da ele alırsak, gerçek bir monarşi geleneğiyle aslında karşı karşıya olmadığımızdır.

Monarkları, yani hükümdarları düşünürsek, aklımıza Hammurabi, Pers kralları veya 14. Louis gelir. Bir sürü birbirine eş değerde olan asil. Buradaki durum aklımıza gelmez. Aralarındaki fark doğuştan ya da rütbeden değil, ama servetlerinden ve ellerindeki güçten gelir. Toplum, krallara has olmaktan ziyade asillere has bir sistem içermekteydi. Zannedersem asıl mesaj buydu ve bu sistem antik Yunan dünyasında bundan sonraki tüm politik kavramların ve tartışmaların temelini oluşturmaktaydı. Tarihi dönemde Yunanlılar, — yani yazının kullanılmaya başlamasından sonra, bugünkü standartlarımıza göre — ne diyordunuz bilgisayarda ilk ayarlara geri dönme komutuna? O komuta ne deniyordu? Neydi? Varsayılan (default) tamam? Yani Yunan politika felsefesinde varsayılan (default) pozisyonu aristokrasiydi; normal olanı buydu. Bu olguya en güzel örnek işte bu anlattıklarımızdır. Bunlar aslında gerçekleri yansıtmaktadır.

Bir şey daha... Eğer Yunanlıların hikâyesinin sonuna bakarsanız, burada politik kuram bağlamında Platon’la, yani Eflatun’la karşılaşsınız. İdeal toplum fikrini anlatmaya başladığı Devlet yapıtında, bizleri birden fazla hükümdarla karşı karşıya bırakmış olduğunu görürüz. Bunlar aslında yarışmayı kazanmış olanlardır. Ama bu önemli değil. Önemli olan, aslında tek bir kral bulunmayışıdır. En iyi hükümeti bir insan grubu oluşturur. En önemli özellikleri akıllarıdır, ama başka özellikleri de yok değil. Yunan politikası kavramsal olarak doğuştan gelen aristokrasiyi var sayılan değer olarak algılar. Buna karşı ortaya kanıt koymak isteyen herhangi birisi geleneğe karşı yokuş yukarı at koşurma durumundadır. Bu noktayı umarım aklınızın bir köşesine yazmış olursunuz, özellikle Atina tarihine ve demokrasinin başlangıcına bakmaya başladığımız zaman anımsamanız gerekecek. Çünkü Yunan geleneğine bakış açısından bakıldığında, bu aykırı bir durum oluşturmaktaydı.

Tabii ki, zaman zaman, bazıları monarşi uygulamaya kalkmışlardı. Ancak, Yunan toplumuna aykırı olduğundan, husumetle karşılaşacaklardı. Zirveye ulaştıklarını düşündüklerinde monarşi kavramını barbarlarla, yani Yunan olmayan toplumlarla bağdaştırırlar. Homeros'un tabii ki Yunan tarihi boyunca, düşünülmesi tüm alanlarda Yunan düşüncesini anlatan en temel dokümanı oluşturduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir. Zaman içinde, tabii tek kaynak olarak kalmasa da, en iyi bilinen, en etkili ve en kuvvetli kaynak olma özelliğini korumaya devam eder. Eğer dini bir kitap olsaydı, hakkında 'Yunan İncili' olarak bahsediyor olurduk, değil mi? Mesela, tarih içinde daha sonraları şöyle örnekler ortaya çıkar: Atina ve Megara Salamis adasının kontrolü konusunda anlaşamamaktaydı. Arabulucu olarak bir üçüncü şahıs çağırmaya karar verirler. Spartalıları çağırırlar. Spartalılar da der ki, "Tamam, biz karar vereceğiz." Ve Atina'ya ait olduğuna dair karar verirler. Neden? Eğer Homeros'un İlyada'sındaki gemi kataloguna bakarsak, Salamis adası gemilerini Atinalılar'ın yanına dizmişti. Top oyunu gibi bu. Bu dizelerin ne denli bir kudrete sahip olduğunu şimdi anlamış olmanız lazım.

4. Bölüm : Etik ve Değerler

Şimdi de Homeros'un öykülerinin başka bir özelliğine, şiirlerin nasıl Yunan toplumunu yansıttığı konusuna dönelim. İlyada ve Odyssea'nın içerdiği etik kavramlar ve değerler hakkında biraz konuşmak istiyorum. Din konusundan bahsetmişim, dolayısıyla öncelikle tanrıları anlamamız gerek. Burada öncelikle çok tanrılı bir toplumdan söz etmekte olduğumuzu unutmamalıyız. Bahsettiğimiz *politeizm*. En erken bilinen istisnalar dışında bu durum aslında tüm toplumların dokusunda var. Aslında bu durum en erken olarak hangisini düşündüğünüzle ilgilidir. Yahudileri en erken toplum olarak düşünebilirsiniz, açık seçik, ama İncil'deki öyküleri nasıl tarihlediğinize bağlı olarak Mısır firavunlarının M.Ö. 16. yüzyılda, bu konuda öncelik kazanmış oldukları da yanlış değildir. Bunun dışında başka örnek yoktur. Dolayısıyla, bu aslında kahramanlık özellikleri taşıyan çoktanrılı dine sahip olan bir toplumdur. Yani, doğuştan gelen bir aristokrasi kılıfında oluşmuş, aristokrasinin savaş alanındaki kahramanlıklarıyla meşrulaşmıştır.

Yunanlıların inançları arasında, en önemli şairlerden birinin şiirine bakarsak, Yunan toplumunda benzeri olmayan bir şeyle karşı karşıya olduğumuzu görebiliriz. Kendilerinin tanrılarla aynı soydan geldiğini düşünmekteydiler; bu tür bir kavrama bildiğim kadarıyla başka hiçbir toplumda karşılaşmış değiliz. Homeros'un karakterlerinin çeşitli lakaplarla anıldığını görmekteyiz. Homeros aslında sözlü geleneğin devamını sağlayabilmek için şiirlerinde krallara lakaplarıyla da hitap ederek vezin kurgusunu oluşturmuştur. Mesela bir kahramana tanrısal, tanrı gibi anlamına gelen *dios*, tanrı olarak yetiştirilen anlamına gelen *diotrephes*, tanrıya eşit anlamına gelen *isothesos* gibi lakaplar kullanılmıştır. Burada, tanrıdan korkan ya da tanrıyı seven bir insan grubuyla karşı karşıya olmadığımızı dikkatinizi çekmek isterim. Bir tarafta Yunanlıların çok farklı iddiaları olduğunu görmekteyiz. Yani oldukça kuvvetli bir iddia aslında, tanrılar değil de, insanlar hakkında, bildiğim tüm toplumlar arasında... Antik Yunanlıların kibirli oldukları konusunda önemli

bir öge olmasına karşın, ta başından beri toplumlarında olan bu olgu aslında oldukça Yunan, yani sırf Yunanlılara özgü bir niteliği vurgular. Tanrı gibi olduklarını düşünmelerine rağmen, aslında tüm kritik açılarından, tanrı değillerdi. Tanrılar ölmezdi. Ama insanlar ölümlüydü.

Burada insanın ölümcül olduğu bir gerçek, bu da en önemli unsurlardan birini oluşturuyor; yani insanlar tabii ki tanrılar kadar kuvvetli ve kudretli değildir. Hayatın trajik boyutları, Yunanlıların yarattığı ve kültürlerini şekillendirdiği gibi, İlyada ve Odysea'nın ta başında dahi ön planda. İnsan ne kadar çok hayranlık uyandıran şey yapabilen, ne denli muhteşem bir yaratık olursa olsun, ölümcüldür ve sonunda ölecektir, tanrıların sahip olduğu kudrete sahip değildir.

Bu durumda ne yapılabilir? Aslında bu enteresan, bana sorarsanız, Yunanlıların bu tür, hepimizin yüzleştiği bir insani sorunu nasıl algıyordu, yani ölüm sorununu nasıl görüyordu? Öleceğimizi bilmemizle biz nasıl başa çıkıyoruz? Doğu dinlerinde bu konuya Doğu'ya özgü bir cevap bulmuşlar, felsefelerine göre, insan aslında bir hiç. İnsan aslında sadece toz. Hangi öyküyü dinlediğinize göre, insan gübre de olabilir. Tabii ki bir gün öleceksin. Kimin umurunda? Neden umurunda olsun ki? Başlangıçta zaten bir hiçtin; her şey bittiğinde de bir hiç olacaksın. Rahatla. Bir de benim Hıristiyan çözümü olarak nitelediğim bir çözüm var. Ölümünden korkuyor musun? Ölmen gerekmiyor. Eğer iyi bir Hıristiyan isen ve iyi bir Hıristiyan olmak için her şeyi yapıyorsan, ölmeyeceksin; şahsen ölümsüzlük kazanacaksın. Bu problemi bu şekilde çözebilirsin. Eğer her şeyi doğru yaparsan, endişelenecek bir şey yok. Ama Hıristiyanlar nedense hala endişelenir ve bir milenyum boyunca bunlar hakkında nasıl endişelenilmesi gerektiği konusunda birbirini öldürüp durmuşlardır. Eğer bu söylediklerimi kabul ederseniz, çözüm olan şeyin temelinde de bunların olduğunu görebilirsiniz.

Ama Yunan bakış açısı o kadar trajiktir ki ne bu yolu ne o yolu tercih etmiştir, ki bu da bana göre göreceli olarak sorundan kolay bir kaçış gibi görünmektedir. İnsan üstündür ve bunu tekrarladıkları sürece bu böyledir. İnsan önemlidir. Önemli şeyler yapma yeteneğine sahiptir. Tanrıların soyundan gelmektedir ama aynı zamanda yaşam çok kısadır ve kaçınılmaz olan ölüm ise berbatır. Özellikle Yunanlıların bakış açısıyla karşılaştırma amacıyla, burada ölüm hakkında bir kaç söz söylemeliyim. Tahmin edersiniz ki, farklı insanlar bu konu hakkında farklı şeyler düşünmektedir. Bazıları herkes için çile ve ızdırap dolu olduğunu düşünür, bazıları da çok güzel şeyler içeren bir cennet olduğunu, kişilerin dini inançlarına göre, bu güzelliklerin fiziksel veya ruhani olduğuna inanır. Yunanlılar için, hatta antik dünyada çok az sayıda insan için, ölüm, olabilecek en kötü şeydi. Ölülerin gittiği yerde hiç bir şey yoktu. Sadece karanlık... Başka hiç bir şey yoktu.

Bazı kötülükler yapmış olanlar, günahları yüzünden tanrıların kızgınlığına maruz kalıp Yunanlılara özgü ilginç şekillerde işkence görüyorlardı. Tantalos'u hatırlayın. Çok kötü bir suç işlediği için, ayakları suda olacak şekilde sonsuza dek cezalandırılmıştı, yukarıda bir ağaç ve sallanan üzüm salkımları, vardı, o ama susuzluktan ölecekti. Su içmek için her

aşağıya eğilişinde sular çekiliyor, yukarıdaki üzümlere erişmeye çalıştığında salkımlar geriye kaçıyor. Bu tam anlamıyla, Yunan kavramına göre bir cehennemdi, ne kadar uğraşsan uğraş, hep kaybetmeye mahkûmsun. Buradaki düşünüş tarzına bakacak olursanız, ölümün ne denli kötü olduğunu anlamak mümkün olur. Odyssea'da Odysseus'un Hades'e inmesi için önemli nedenleri vardı, oraya indiğinde ölmüş olan Akhilleus'a rastlamış ve şöyle demişti, "Seni görmek ne güzel, Akhilleus. İyi görünüyorsun. Burada keyfinin iyi olduğu anlaşılıyor. Burada yargıç gibisin ve herkes sana saygı duyuyor. Söylentileri aşmış görünüyorsun." Akhilleus de cevap verir, "Odysseus, bana ölümle ilgili hiç bir erdemden bahsedemezsin. Ben Hades'de bir kral olmaktansa, toprak üstünde aşağılık bir köylü olmayı tercih ederim." Olabilecek en kötü durumdu bu. Muhteşem Akhilleus dahi ne kadar saygı görüyor olursa olsun, dünyada bir hiç olmayı öbür dünyaya tercih ediyor gözüküyor. Bu aslında çok önemli. Kaçış olmadan gerçeklerle ve ölümün olumsuz nitelikleriyle karşı karşıyadırlar, hatta yaşamın öneminden ve insanlıktan kaçmayı reddediyor olsalar dahi... Aslında trajik bakış açısı dediğimde ben bundan bahsediyorum ve bu gerçekten çok önemli olan bir nokta.

Şimdi, bana öyle geliyor ki, aynı tür sorunları ele alan bazı modern bakış açılarıyla karşılaştırmalar yaparak bazı hususları eleyebiliriz. Modern tıp ne kadar gelişmiş olsa da, bizler dahi sorunlardan henüz kurtulmuş değiliz. Bence hala Aydınlanma Çağ'ında yaşamaktayız. Bu, en azından Batı dünyasında baskınlığını koruyan bir görüştür ve Batı'nın etkin olduğu bölgelerde hatta daha bile fazladır. Bu kavramın kalbinde "gelişim" yatmaktadır. Ama bu kavram Yunanlılar tarafından paylaşılmamaktaydı. 18. yüzyılda filozofların gözünde gelişim, -- eğer bu söylediklerimi duysalardı bana çok kızarlardı, Hıristiyanlar için ölümsüzlük gibi bir şeydi. Bu dünyanın Voltaire'lerine göre umut, dünyayı gayretleriyle daha iyi kılabilecek gibi bir şeydi, bundan dolayı da bir şekilde ödüllendirileceklerini düşünüyorlardı, çünkü onlar ileride yok olduklarında gelişim geriler ve ilk başta bunu onlar yarattığı için kusurlu bulunurlardı. Bundan dolayıdır ki, kendi yarattıkları toplumda yaşarken onu geliştirir ve daha iyi bir yer haline getirmeye çalışırlardı.

Bu aydınlanmanın önemli kısımlarından birini de bireysellik kavramı oluşturur. Her şeyin merkezinde yatan aslında bir tek "kişi"dir. Göreceksiniz ki, bu aslında Yunanlılardan çok farklıdır. Şimdi, Yunanlılar aslında kişinin kendisiyle çok ilgiliydi ve bu Atina'daki demokratlar hakkında özellikle önemli bir durumdu. Ancak, en kudretli konuşmacı ve lider dahi, bireylerin amaçları ve başarılarından, aslında her şeyden önde tuttuğu kavram olarak -- bu çok önemli olan kavramdı -- toplumun tamamını tutuyordu ve buna tarihi dönemlerde *polis* denilmekteydi. Ama durum modern dünyada böyle değildi, aydınlanmadan çıkan olgu bu değildi; bu dönemde birey artık ön plana çıkmıştı. Aydınlanmanın temellerine bakacak olursak, 18. yüzyılda Hobbes ve Locke gibilerini ele aldığımızda, en önemli unsur olarak asıl nereye bakmak gerekmekte? Her şeyin temelinde olan birey onların haklarıdır. Atalarımıza bakarsak, Yaradan'ın bize bunu hak olarak verdiği inancıyla karşılaşmaktayız. Tanrı dememişlerdi, çünkü Aydınlanma düşünürlerinin hepsi Allah'a inandığından emin değildi, ama Yaradan olarak gördükleri bir şeye inanıyor gibiydiler. Allah'a inanmasalar dahi bireyselliği doğal bir hak olarak

görüyorlardı. Doğa her bireye yaşama, özgürlük, mülk hakları vermişti ve kimse meşru olarak bu hakları ötekinin elinden alamazdı.

Yunan toplumunda ne doğal haklar diye bir kavram, ne de tanrılar tarafından verilmiş haklar diye bir kavram bulunmaktadır. Bu da çok önemli bir farklılığı oluşturmaktadır; yaşamı uygun ve düzgün kılacak davranışlar, Yunanlılar için, ancak uygun bir sosyal topluluk, yani *polis* çerçevesinde oluşabilirdi. Ama modern, yani aydınlanmış dünya'ya yeniden bakacak olursak, bireysellik ve bunun en önemli unsuru olarak hedonizm ön plana çıkar. Demek ki, aslında keyif arayışı doğal ve uygun, her şahsın kendisini olabildiğince mutlu etme amacı gayet meşruydu. Bugünkü ortama bakacak olursak, insanın kendi zevklerini tatmin etme amacı sınır tanımaz boyutlara ulaşmış durumdadır. Burada ortaya aydınlanma felsefesinden nihilizme kadar uzanan doğrudan bir yol olduğu savını ortaya koymak istiyorum; yani insanların tatmin amacıyla yapacaklarının bir sınırı olmayışı felsefesini... Sonuç olarak ortaya çıkan şey aslında, elinde güç olan ve bu gücü kullanmak isteyenler amaçlarına ulaşacak ve isteksiz olanlar da güçlülerin onlara yükledikleri yük altında ezileceklerdir. Bu, özgün nihilistler tarafından iyi bir şey olarak algılanmaktadır. Adı neydi, Nietzsche, tabii, demiştir ki, "Bazılarımız diğerlerinden daha üstünüzdür. Bazılarımız süperiz ve bizlerin sıradan insan gibi davranışa maruz karmamız yanlış ve kötüdür. Dolayısıyla bizleri anlamsız etik kodlarla, ahlak dersleriyle, ya da güçsüzlerin güçlülerini kısıtlamaya çalıştıkları silahlarla kısıtlamayın. Bu ilginç bir bakış açısidir ama yeni değildir. M.Ö. 5. yüzyılda aynı şeyleri söylemiş bir Yunanlı bulunmaktadır.

Bu modern bakış açısında, iyiliği ya da mutluluğu anlatan tanımlar bulunmamaktadır. Her birey kendisi için neyin iyi, neyin mutlu edici olduğuna kendisi karar verir. Bu üzerinde durduğumuz sorudan tamamen kaçınmayı sağlamaktadır. Doğru mu bu? Eğer hepimiz öleceksek, yaşarken ne pahasına olursa olsun elimizden gelenin en iyisini mi yapmalıyız? Bu tatmin edici bir sonuç mu? Daha mutlu olacak mıyız, yaşarken daha iyi konumlara erişecek miyiz? Bu soruları sorarsak, Yunanlılardan şöyle cevaplar alacağız, "Bunu on saniye bile düşünmek aptalca ve anlamsız, göreceksiniz ki hiç de uygun değil."

Fakat aynı zamanda, Yunanlılar şansa çok derinden inanmaktaydı. Yine modern bir anlayış olan, tanrısal güçlerin hiç bir şekilde dünya üzerinde olanları denetlemediğine inanmaktaydılar. Ama olayların, rastlantısal olarak, belirli herhangi bir kurala bağlı olmadan geliştiğine inanıyorlardı ve bu onlar için böyleydi. Namus veya erdem hayatın niteliğini etkileyecek unsurlar olarak kabul edilemezdi. Ama İlyada ve Odysseia'nın bazı kısımlarında da vurgulandığı gibi, her şey tamamen şansa bağlıydı.

Bu da Yunanlılar için şu soruyu akla getirir. İnsanların ölümcüllüğü, tanrıların ilgisizliği, hayatın şanstın ibaret oluşu çerçevesinde insan nasıl mutluluğu ve ölümsüzlüğü yakalayabilirdi? Çünkü aslında ölümcüllük konusunda hiç mutlu değillerdi. Bunun bir sorun olduğunu anlasalar da, hala arzuyorlardı. Bundan kaçış yoktu ve yanıtın bir kısmı da aslında gayet Homerisk idi. Bu kahramansal bir etik olarak görülebilir. Bir yerde, hatta İlyada'nın birden fazla yerinde, Akhilleus bu soruya şöyle yanıt vermektedir:

“Buraya, Troia’da savaşmaya neden geldin?” Efsaneye göre, biliyoruz ki Akhilleus savaşa gitmeden evvel, eğer Troia’ya gitmezse ve savaşmazsa, annesi tanrıça olduğu ve kendisi de bir miktar tanrısal olduğu için, ölümsüz olabilecekti. Hiç bir zaman ölmeyecekti. Ama, o zaman da hiç bir şekilde muhteşem ve ünlü olmayacaktı. Anısı ileriye taşınamayacaktı. Eğer Troia’ya giderse, ölecekti, ama anısı Akhaların en üstünü olarak sonsuza dek ölümsüzce devam edecekti. Ne seçtiğini tabii ki sizler de biliyorsunuz ve bunun ne denli doğru olduğunu da... Biz hala Akhilleus’un kim olduğunu biliyoruz, değil mi? Sizler de bu dünyadan gittiğinizde hala insanlar Akhilleus’u tanıyor olacak. Dolayısıyla bu konuda Yunanlıları gayet ciddiye almamız gerekmekte.

Bazen kendisine, “Bütün bunlara karşın neden buraya geldin?” diye sorulduğunda yanıtı, “Babam beni buraya gönderdiğinde, yapmam gereken birçok şeyden bahsetmişti, ama bunların arasında en önemli olanları şu Yunanca kelimelerdi, *aien aristeioi*, ‘Her Zaman En İyi ol.’” Buradaki ‘en iyi’ ahlaki olarak bizim anlayışımızda en iyi değildir. Aslında en muhteşem, en kuvvetli, en becerikli ve en çok hayran verici demektir. Böyle olmanız gerekmekte. Ve bunu ancak karşılaşma sonucu elde etmek mümkün. En iyi olmak için daha az iyilerin olması gerekmekte. Bu çeşit karşılaşma için Yunanlıların kullandığı kelime, *agondur*. Dolayısıyla Yunanlıların mücadeleci bir toplum olduklarını düşünmeliyiz, yani bir çok kişinin ön plana çıkmaya çabaladığını, kontekste göre en iyi kavramının oluştuğu, yarışma dolu bir toplum olduklarını söyleyebiliriz. Bakalım, zamanımızın sonuna gelmişiz. Gelecek sefer kahramanlık etiğiyle konumuza devam edeceğiz ve bunun Yunan toplumundaki etkilerine bakacağız.

[Metin sonu]